

Κριτική βιβλιοπαρουσίαση

«Early Influences Shaping the Individual»

Ed. Spyros Doxiadis. Plenum Press, 1989.

Προσεγγίζοντας τους γρίφους της ανάπτυξης

Γράφει η **Θάλεια Δραγώνα**

Στον υπό ανάπτυξη κόσμο, τα μέτρα που χρειάζεται να ληφθούν για τη βελτίωση της υγείας των παιδιών είναι γνωστά και πολύ συγκεκριμένα, όπως για παράδειγμα εμβολιασμοί, βελτίωση της διατροφής, ύδρευση. Ωστόσο, στο δυτικό κόσμο, τα προβλήματα είναι άλλα και είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον και προκλητικό το γεγονός ότι όχι μόνον δεν υπάρχουν ενδείξεις ως προς τη βελτίωση της υγείας των παιδιών αλλά δεν υπάρχουν και στοιχεία που να υποδεικνύουν πιθανές παρεμβάσεις που θα ανεβάσουν το επίπεδο υγείας. Παρά τη μείωση της περιγεννητικής και βρεφικής θνησιμότητας, παρατηρείται στασιμότητα στη συχνότητα των περισσότερων αναπηριών και διαταραχών, ένας μεγάλος αριθμός παιδιών βαρύνεται από χρόνια νοσήματα και είναι πολύ πιθανό να υπάρχει αύξηση στη συχνότητα της παραμέλησης και της κακοποίησης.

Για να προτείνει κανείς εφικτές μεθόδους παρέμβασης που θα βελτιώσουν την υγεία, είναι απαραίτητο να γνωρίζει ποιοί παράγοντες θέτουν ένα παιδί σε κίνδυνο περισσότερο από ένα άλλο. Υπάρχουν αρκετά, μάλλον αδιαφοροποίητα, ερευνητικά δεδομένα για τη σχέση θνησιμότητας και νοσηρότητας με κοινωνικό-οικονομικούς και δημογραφικούς παράγοντες, αλλά γνωρίζουμε ελάχιστα ως προς τους μηχανισμούς που υπεισέρχονται σ' αυτές τις συσχετίσεις. Τις νέες ερευνητικές τάσεις απασχολεί η διαχρονική αξιολόγηση περισσότερων διαστάσεων του περιβάλλοντος του

εμβρύου αρχικά, και του παιδιού αργότερα. Επιδιώκεται δηλαδή, να προσδιορισθεί ποιοί κοινωνικοί, περιβαλλοντικοί, ψυχολογικοί και γενετικοί παράγοντες συσχετίζονται, και σε ποιο βαθμό, με την επιβίωση, την υγεία και τις ικανότητες του εμβρύου, του βρέφους και του παιδιού.

Στο πεδίο ανάλογων προβλημάτων εντάσσεται το, με διεπιστημονικό και διαπολιτισμικό προσανατολισμό, Συμπόσιο που οργάνωσε το Ίδρυμα Ερευνών για το Παιδί τον Ιανουάριο του 1988. Οι είκοσι τέσσερες παρουσιάσεις, βασισμένες σε ερευνητική αλλά και κλινική πρακτική, επιστημόνων από τους χώρους της γενετικής, παιδιατρικής, ψυχιατρικής, ψυχολογίας και κοινωνιολογίας, οι συζητήσεις και τα συμπεράσματα του Συμποσίου αποτελούν το περιεχόμενο της πρόσφατης έκδοσης του βιβλίου «*Early Influences Shaping the Individual*».

Οι εισαγωγικές σκέψεις του Σ. Δοξιάδη στρέφονται γύρω από τη μυθολογική και αρχαία ελληνική αντίληψη για τη βιολογική, πνευματική και ψυχική ανάπτυξη του εμβρύου και του παιδιού. «*κυριώτατον γάρ οὖν ἐμφύεται πᾶσι τότε (εἰς τὸν ἄρτιως νεογενῆ) τὸ πᾶν ἦθος διὰ ἔθους*», γράφει ο Πλάτων στους Νόμους. Εξ άλλου για τη σημασία της απαλλαγμένης από ένταση εγκυμοσύνης τόσο προς χάριν της μητέρας όσο και του εμβρύου υποστηρίζει «*... ὅπως μήτε ἡδοναῖς τίσι πολλαῖς ἅμα καὶ μάργοις προσχρήσεται ἡ κύουσα μήτε αὐ λύπαις, τὸ δὲ ἴλεων καὶ*

εὐμενές πρᾶόν τε τιμῶσα διαζήσει τόν τότε χρόνον».

Τα κείμενα μπορούν να ενταχθούν σε τέσσερα ιεραρχημένα επίπεδα: η κοινωνιολογική προσέγγιση της παιδικής ηλικίας και της εξέλιξης, η επιρροή κοινωνικών, ψυχοκοινωνικών και ψυχολογικών παραμέτρων στην ανάπτυξη και στην υγεία του παιδιού, οι επιπτώσεις των ενδομήτριων και νεογνικών παραγόντων στην παιδική ανάπτυξη και υγεία του παιδιού, και η γενετική διάσταση της ατομικής ανάπτυξης. Τα όρια κάθε επιπέδου δεν μπορεί εκ των πραγμάτων να είναι απολύτως ευδιάκριτα μια και η έννοια της ανάπτυξης αποτελεί πεδίο πολλαπλών συναρθρώσεων. Η οπτική γωνία, που ο κάθε συγγραφέας επιλέγει, παραπέμπει συχνά στα άλλα επίπεδα αναφοράς. Εξ άλλου η αναγνώριση ότι η γραμμική σκέψη δεν μας βοηθάει να κατανοήσουμε την έννοια της ανάπτυξης και ότι το θρέφος εξ αρχής παίζει έναν ενεργητικό ρόλο προκαλώντας συγκεκριμένες συμπεριφορές εκ μέρους του περιβάλλοντος, διαπερνά τα περισσότερα κείμενα. Ωστόσο το βιβλίο θα κέρδιζε ως προς την επιστημολογική του καθαρότητα εάν η διάταξη των κειμένων ακολουθούσε μια τέτοια συστηματικά ιεραρχημένη ομαδοποίηση.

Θεωρώ ότι η κοινωνιολογική ανάλυση παρουσιάζεται μάλλον αδύνατη. (Η συνήθης αντίσταση ενός ψυχολόγου; Ίσως). Ωστόσο ανταγωνιστική και ίσως απλοϊκή ακούγεται η κοινωνιολογική ένσταση του Qvortrup όταν αναλύει την παιδική ηλικία ως κοινωνική κατασκευή. Πανικό ενσπείρει ο Blum περιγράφοντας με έναν από άμβωνος τόνο, τη διάσπαση της σύγχρονης κοινωνίας, χωρίς να αντιλαμβάνεται την πρόκληση που περικλείει η κάθε αποδόμηση. Ο Jenks, με αναλυτικό τρόπο, εξετάζει τους περιορισμούς και τις δυνατότητες που προσφέρει η κοινωνιολογική σκέψη ως προς την κατανόηση της παιδικής ηλικίας. Ωστόσο ο αναγνώστης αισθάνεται ότι η προσωπική του θέση που θα

οδηγήσει σε μια συνθετική κατανόηση της «ανάπτυξης» και της παιδικής ηλικίας, λανθάνει.

Η επιρροή των κοινωνικών, ψυχοκοινωνικών και ψυχολογικών παραμέτρων στην ανάπτυξη και στην υγεία του παιδιού καταλαμβάνει ένα μεγάλο μέρος του βιβλίου, στην πλειονότητά του καλογραμμένο, σαφές και μεστό. Η Golding, βασισμένη στα δεδομένα των Βρετανικών ενθικών διαχρονικών μελετών, μέσα από μια επιδημιολογική ματιά, εξετάζει πώς εξελίσσονται τα εξώγαμα παιδιά και καταλήγει ότι μακροχρόνια δε βρέθηκαν δυσμενείς επιπτώσεις. Ο Wadsworth, συνεχιστής της κλασσικής μελέτης του J.W.B. Douglas, που αριθμεί 5362 παιδιά, σήμερα πια 42 ετών, αναφέρεται σε μία άλυσσο συσχετίσεων που συνδέουν την ανεπαρκή μητρική φροντίδα με χαμηλή σχολική επίδοση, και, στους άνδρες, με χαμηλό εισόδημα. Παιδιά που μεγάλωσαν κάτω από κακές συνθήκες υπολείπονται στο ύψος, κρίνοντας από το ύψος των γονέων, και τείνουν να έχουν αναπνευστικά προβλήματα. Καταλήγει ότι πολλές πλευρές των κοινωνικών ανισοτήτων στην εκπαίδευση και υγεία έχουν την προέλευσή τους στην παιδική ηλικία. Τον Schaffer απασχολούν οι παράγοντες που προσδιορίζουν την ακαδημαϊκή επίδοση, και, χρησιμοποιώντας διαχρονικά δεδομένα, καταλήγει ότι αυτή συνδέεται στενά με τις μητρικές πεποιθήσεις και συμπεριφορές στα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού.

Ο Graham, με αγγλοσαξωνική σαφήνεια, αναφέρεται στην επιλόχεια κατάθλιψη και περιγράφει τις διάφορες επιπτώσεις που μπορεί να έχει στην ανάπτυξη και συμπεριφορά του παιδιού καθώς και τους μηχανισμούς που υπεισέρονται και τις διαδικασίες αλληλεπίδρασης που κινητοποιούνται. Ο Huttunen ανατρέχει σε πειραματικά και επιδημιολογικά ευρήματα για να προβάλει τη σχέση ανάμεσα στο στρες που υφίσταται η μητέρα κατά τον τέταρτο έως τον έκτο μήνα της εγκυμοσύνης και την ι-

δισυγκρασία του νεογέννητου. Ο Neuhouser εξετάζει διάφορους τύπους οικογενειακής συναλλαγής και παρουσιάζει τα αποτελέσματα μιας διαχρονικής μελέτης βρεφών «σε κίνδυνο» δείχνοντας τη σημασία των ψυχολογικών και κοινωνικών παραγόντων. Μεθολογικά αδύνατη και αδιαφοροποίητη η προσέγγιση της Eksi για να δείξει τη σχέση ανάμεσα στα προβλήματα ομάδας εφήβων και τις στάσεις που θεωρούν ότι είχαν οι γονείς τους απέναντί τους όταν ήταν παιδιά.

Μια ομάδα παρουσιάσεων δίνει μεγάλη έμφαση στη συμβολή του ίδιου του παιδιού στην ανάπτυξή του. Ο Lipsitt διερευνά τον αυτο-ρυθμιζόμενο χαρακτήρα της συμπεριφοράς, ακόμη και πριν από τη γέννηση. Η δυνατότητα για αυτο-διαμόρφωση του περιβάλλοντος είναι έμφυτη σε κάθε είδος. Η κατάλληλη χρήση αυτών των έμφυτων μηχανισμών για αυτο-ρύθμιση μπορεί να παίξει ένα σημαντικό ρόλο στην πρόληψη ατυχημάτων, όπως ο αιφνίδιος βρεφικός θάνατος, η αυτοκτονία στην εφηβεία και άλλα. Ο Rutter, με τη σαφήνεια που τον χαρακτηρίζει, επιχειρεί να απαντήσει γιατί σοβαρές πρώιμες ψυχοκοινωνικές αντιξοότητες μπορεί να παραταθούν ή αντίθετα να αποκατασταθούν. Η παράταση των αρνητικών επιπτώσεων είναι αποτέλεσμα συνδυασμού άμεσης ή έμμεσης συνέχειας του περιβαλλοντικού κινδύνου και αλλαγών που προκαλούνται από το ίδιο το υποκείμενο, όπως για παράδειγμα οι επιπτώσεις της διαταραγμένης συμπεριφοράς του παιδιού στους τρίτους. Αντίθετα, η αποκατάσταση των αρνητικών επιπτώσεων εξαρτάται τόσο από την έκταση του αρχικού κινδύνου όσο και από τις δυνατότητες του υποκειμένου. Ο Rutter αναφέρεται επίσης στη σημασία που έχουν, και στη θετική πρόκληση που εμπεριέχουν, οι κρίσιμες καμπές της προσωπικής ζωής. Η Torgensen αναφέρεται στο δίπολο «συγγενές-επίκτητο», εξετάζοντας διαχρονικά τις γενετικές και περιβαλλοντικές επιρροές στην ανάπτυξη της ιδιοσυγκρασίας

σε ένα δείγμα 43 διδύμων. Ο Gomes Pedro και ομάδα συνεργατών του ανακοινώνουν μια μελέτη παρέμβασης με στόχο να ενισχυθούν οι δεξιότητες ομάδας πρωτοτόκων μητέρων με την ενεργό συμμετοχή τους στην αναγνώριση των ικανοτήτων που διαθέτουν τα βρέφη τους.

Η τρίτη ομάδα άρθρων εστιάζεται σε ενδομήτριες και νεογνικές παραμέτρους που επηρεάζουν την ανάπτυξη του παιδιού. Οι Canosa και Sorena, βασισμένοι σε ερευνητικά δεδομένα, τόσο από τον αναπτυσσόμενο, όσο και τον αναπτυγμένο κόσμο, εξετάζουν τη συχνότητα χαμηλού βάρους στη γέννηση και ενδομήτριας καθυστέρησης ανάπτυξης σε σχέση με τον τύπο κατοικίας και την κοινωνική τάξη. Αναφέρουν υψηλή συχνότητα νευρολογικών ανωμαλιών σε βρέφη με ενδομήτρια καθυστέρηση ανάπτυξης συγκρίνοντάς τα με ομάδα ελέγχου. Ο Falkner τονίζει τη σημασία της εμβρυακής ανάπτυξης ως προς το μεταγεννητικό αποτέλεσμα. Στους πρώτους 18 με 24 μήνες το βρέφος αναζητά το δικό του γενετικό στόχο ανάπτυξης ενώ σταδιακά απαλλάσσεται από τις περιγεννητικές επιρροές. Η μελέτη των πρώιμων επιρροών πριν και μετά τη γέννηση μπορεί να συμβάλει στη λύση προβλημάτων που αφορούν στη σωματική ανάπτυξη. Τέλος, οι de Vonderweid και Nordio αναφέρονται στη φροντίδα των νεογνών «σε κίνδυνο» που υπόκεινται σε προωθημένη τεχνολογία και επισημαίνουν το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια, παρά τη μεγάλη αύξηση του ρυθμού επιβίωσής τους, για κάθε πέντε παιδιά που διασώζονται προστίθεται ένα παιδί με αναπηρία. Η σύγχρονη τεχνολογία καλείται να επιδείξει ευελιξία και να καλλιεργήσει μια ανθρώπινη προσέγγιση μέσα από τη δυνατότητα επικοινωνίας και συμμετοχής.

Τα άρθρα που στρέφονται γύρω από τη γενετική διάσταση της ανάπτυξης είναι ίσως τα πιο συναρπαστικά μιά και στο χώρο της γενετικής αυτή τη στιγμή

συντελείται επαναστατική πρόοδος που υπόσχεται πολλά. Το αιώνιο ερώτημα για την επιρροή του «συγγενούς» και του «επίκτητου» τίθεται σε όλη του την έκταση. Ο Galjaard παρουσιάζει μια εικόνα της τρέχουσας κατάστασης ως προς τη χαρτογράφηση των γονιδίων, την προγεννητική διάγνωση και πρόληψη των συγγενών ανωμαλιών και των γενετικών νόσων που συνδέονται με αναπηρίες στη φυσική και νοητική ανάπτυξη. Ο Pembrey περιγράφει την πρόσφατη πρόοδο στη μοριακή γενετική που έχει επιτρέψει τη μελέτη των γενετικών επιδράσεων και την ανίχνευση μέσα στο πρώτο τρίμηνο της εγκυμοσύνης μιας σειράς κληρονικών παθήσεων. Επιπλέον τίθενται τα ηθικά προβλήματα που ανακύπτουν στο επίπεδο της πρόληψης. Ο McGuffin επισημαίνει τη δυσκολία διαχωρισμού της συμβολής της κληρονομικότητας από αυτήν του κοινού οικογενειακού περιβάλλοντος, στην περίπτωση οικογενειακής ομοιότητας. Οι μελέτες διδύμων και υιοθετημένων παιδιών μπορεί να είναι πολύ αποκαλυπτικές σ' αυτόν τον τομέα. Η «νέα γενετική επιστήμη» υπόσχεται να προωθήσει τη

γνώση μας κυρίως γύρω από την κληρονομικότητα ανώμαλων χαρακτηριστικών. Η Thompson, τέλος, προσεγγίζει τα προβλήματα της συνέχειας ασυνέχειας της ανάπτυξης, χρησιμοποιώντας τη συμπεριφορική γενετική μεθοδολογία και καταλήγει ότι η συνέχεια στις ατομικές διαφορές προσδιορίζεται, τουλάχιστον εν μέρει, γενετικά.

Τα θέματα είναι πολλά, οι προσεγγίσεις πολύπλευρες, η έννοια της ανάπτυξης γριφώδης και η αποκρυπτογράφηση επίπονη. Οι νέες εξελίξεις στον ερευνητικό χώρο των επιστημών του ανθρώπου προσφέρουν δειλά το νήμα που οδηγεί στην κατανόηση κάποιων μηχανισμών που υπεισέρχονται στην ανάπτυξη. Παράλληλα γίνεται όλο και μεγαλύτερη συνείδηση ότι η αποτελεσματική πρόληψη αρχίζει πριν από τη σύλληψη.

Μπορεί κανείς να ισχυρισθεί ότι το βιβλίο επιτελεί το σκοπό του μια και η μελέτη του διαμορφώνει στον αναγνώστη/ερευνητή μια σειρά από νέα ερωτήματα και τον αφήνει με την πεποίθηση ότι η κατανόηση της ανάπτυξης αφ' ενός δεν ακολουθεί γραμμική πορεία και αφ' ετέρου τον εμπεριέχει.